

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
& ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠ/ΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΑΡΧΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

**Β΄ ΤΑΞΗ
ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ**

**ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ**

Τόμος 6ος

ΑΡΧΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Β' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Τόμος 6ος

Συγγραφείς:

Στέλιος Βιρβιδάκης,
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
Βασίλης Καρασμάνης,
Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Χαρινέλα Τουρνά, Δρ. Φιλ.,
Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης

Επιτροπή κρίσης:

Βάσω Κιντή, Επίκουρη Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Αθηνών

Ζωή Αντωνοπούλου, Σχολική
Σύμβουλος

Χριστίνα Σακελλίου,
Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης

Υπεύθυνη για το Π.Ι.:

Χριστίνα Βέικου, Σύμβουλος Π.Ι.

Συνεργάτις:

Δέσποινα Μωραΐτου, Δρ. Φιλ.,
Φιλολόγος αποσπασμένη στο Π.Ι.

Γλωσσική επιμέλεια:

Μαιρίτα Κλειδωνάρη

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
& ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στέλιος Βιρβιδάκης
Βασίλης Καρασμάνης
Χαρινέλα Τουρνά

ΑΡΧΕΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Β' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Τόμος 6ος

Εξώφυλλο:

Ρενέ Μαγκρίτ,

Η ανθρώπινη κατάσταση, 1935.

Η πραγματικότητα και η αναπαραγωγή της αναμειγνύονται. Η θάλασσα και η αμμουδιά συνεχίζονται στο καβάλετο, σχεδόν χωρίς διαχωριστική γραμμή.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

Ομάδα Εργασίας του

**Ινστιτούτου Εκπ/κής Πολιτικής
Μετατροπή (Μαριαλένα Ξενάκη)**

Επιμέλεια Ρεββέκα Χρυσσαλά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

Ποια είναι η επιτυχέστερη μορφή πολιτικής οργάνωσης των ανθρώπινων κοινωνιών;

Μας φαίνεται αυτονόητο το ότι είμαστε πολίτες ενός σύγχρονου κράτους. Προτού καν ενηλικιωθούμε και αποκτήσουμε το δικαίωμα να ψηφίζουμε και να εκλέγουμε τους αντιπροσώπους μας από τους οποίους σχηματίζεται η κυβέρνηση της χώρας, μαθαίνουμε αρκετά πράγματα για τον τρόπο λειτουργίας του κράτους μας. Θεωρούμε προφανές ότι κάποια μέλη της κοινωνίας μας έχουν την εξουσία να παίρνουν και να εκτελούν σημαντικές αποφάσεις, που επηρεάζουν τη ζωή μας σε διάφορους τομείς.

Υπάρχουν όμως ορισμένα βασικά ερωτήματα που δε θα αργήσουν να μας απασχολήσουν, για τη διερεύνηση των οποίων θα καταφύγουμε στη φιλοσοφική σκέψη: Γιατί οι άνθρωποι ζουν σε κράτη σαν το δικό μας; Ποιες μορφές οργάνωσης της κοινωνικής συμβίωσης είναι προτιμότερες και γιατί; Ποιοι είναι οι κυριότεροι στόχοι της δημιουργίας θεσμών όπως η βουλή, η κυβέρνηση, τα δικαστήρια της χώρας; Από πού αντλούν την εξουσία τους αυτοί που κυβερνούν και γιατί οι υπόλοιποι πολίτες οφείλουν να σέβονται τις αποφάσεις τους και να τους υπακούουν; Ποιες είναι οι αξίες που πρέπει να προ-στατεύονται σε μια ευνομούμενη πολιτεία; Στη σύντομη διερεύνηση που ακολουθεί δεν μπορούμε βέβαια να αναλύσουμε σε βάθος και να απα-

**ντήσουμε ικανοποιητικά σε όλα αυ-
τά τα καίρια ερωτήματα. Θα αρκε-
στούμε σε ορισμένες αφετηριακές
τοποθετήσεις που μπορούν να δι-
ευκολύνουν την περαιτέρω διερεύ-
νησή τους.**

**Γιάννης Ψυχοπαίδης, Σύνθεση,
1979. Συλλογή Κώστα Ιωαννίδη, Α-
θήνα, Χρωματιστά μολύβια και κολάζ
σε χαρτί.**

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ: ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

1. Η ανάγκη συγκρότησης οργανωμένων κοινωνιών

Από την αρχαία εποχή οι φιλόσοφοι περιγράφουν τον άνθρωπο ως “ζώο κοινωνικό”. Η ίδια η επιβίωση του ατόμου δε θα ήταν δυνατή, αν δε συγκροτούνταν κοινωνίες οι οποίες επιτρέπουν την αποτελεσματική αντιμετώπιση βασικών αναγκών. Οι στοιχειώδεις δραστηριότητες του ανθρώπου, που αποβλέπουν στην προστασία του από τις δυνάμεις της φύσης και από τα άγρια ζώα και στην εξασφάλιση τροφής με την καλλιέργεια της γης, το κυνήγι και το ψάρεμα, διευκολύνονται σημαντικά από την κοινή,

ομαδική προσπάθεια και τον καταμερισμό της εργασίας. Με την πάροδο του χρόνου διαμορφώνονται βαθμιαία σταθερές οργανωτικές δομές που αποτελούν τους πυρήνες ανάπτυξης των πρώτων πόλεων και των πρώτων μορφών κράτους. Ιδιαίτερα το εμπόριο, η ανταλλαγή και η διακίνηση αγαθών, δίνει αποφασιστική ώθηση στην εξέλιξη των αστικών κέντρων των διάφορων πολιτισμών της Ασίας, της Μέσης Ανατολής και ιδιαίτερα της Αρχαίας Ελλάδας. Οι άνθρωποι απαρτίζουν κοινωνικές ομάδες, που συνεργάζονται, αλλά και συγκρούονται μεταξύ τους, και σιγά σιγά δημιουργούν θεσμούς, που αντανakλούν τις βασικές ηθικές τους αντιλήψεις και καθιστούν δυνατή τη διακυβέρνησή τους και τη συστηματική επιδίωξη των στόχων

τους. Ο σημαντικότερος ίσως από αυτούς τους θεσμούς είναι το δίκαιο, το σύνολο των κανόνων οι οποίοι ρυθμίζουν με τρόπο υποχρεωτικό τις σχέσεις των μελών μιας οργανωμένης κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση, οι οργανωμένες κοινωνίες χρειάζεται να αντιμετωπίσουν τους διάφορους εξωτερικούς κινδύνους, να αξιοποιήσουν σωστά τους υπάρχοντες πόρους, που είναι συνήθως ανεπαρκείς, και να εξυπηρετήσουν όσο γίνεται καλύτερα τα συμφέροντα των μελών τους, να αποφύγουν ή έστω να διευθετήσουν ειρηνικά τις ενδεχόμενες μεταξύ τους αντιπαλότητες και να προάγουν την ευημερία τους σε κάθε επίπεδο. Από τις πρώτες φάσεις της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης τίθεται το πρόβλημα της εξουσίας, της επιβολής κά-

ποιων ατόμων ή ομάδων πάνω σε άλλους.

Στον ευρωπαϊκό πολιτισμό ο σοβαρός προβληματισμός για την ορθότερη οργάνωση των κοινωνιών και των πόλεων στις οποίες ζουν οι άνθρωποι ξεκινά ουσιαστικά με τις θεωρητικές αναζητήσεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων. Αντίστροφα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εμφάνιση των πρώτων δημοκρατικών θεσμών στην αρχαία Αθήνα συμβάλλει στη γέννηση και την πρόοδο της ίδιας της φιλοσοφικής σκέψης. Κατά τον Μεσαίωνα ο πολιτικός στοχασμός προάγεται μέσα από συζητήσεις που αφορούν τη δυνατότητα συγκρότησης μιας χριστιανικής πολιτείας, η οποία θα προετοιμάσει την έλευση της βασιλείας του Θεού πάνω στη γη.

Γκιστάβ Κουρμπέ, Εργάτες που σπάνε πέτρες, 1849. Ο πίνακας βρισκόταν στην Πινακοθήκη της Δρέσδης και καταστράφηκε κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εργασία βρίσκεται στο επίκεντρο των ρεαλιστικών θεμάτων. Δυο άνθρωποι του λαού γίνονται πρωταγωνιστές ενός πίνακα μνημειωδών διαστάσεων. Ο Κουρμπέ τους είδε στο δρόμο και αποφάσισε να τους ζωγραφίσει χωρίς καμιά εξιδανίκευση.

Ωστόσο, η πολιτική φιλοσοφία, όπως την ξέρουμε σήμερα, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στις έννοιες που αναπτύχθηκαν κατά τους νεότερους χρόνους (16ος-18ος αιώνας) και οι οποίες συνδέονται με τη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών και των κυριότερων θεσμών τους.

2. Αναζήτηση της ιδανικής πολιτείας - Ουτοπικά πρότυπα πολιτικής οργάνωσης

Η πολιτική φιλοσοφία, όπως και η ηθική, προβάλλει συχνά ιδανικά πρότυπα και μας καλεί να προσπαθήσουμε να τα πραγματώσουμε. Σε αντίθεση με την πολιτική επιστήμη, δεν ενδιαφέρεται απλώς να περιγράψει το ποιες είναι οι υπάρχουσες μορφές πολιτικής οργάνωσης των ανθρώπινων κοινω-

**νιών, αλλά και να υποδείξει το ποι-
ες θα έπρεπε να είναι αυτές οι μορ-
φές πολιτικής οργάνωσης. Το κακό
είναι ότι μερικές φορές τα συγκε-
κριμένα πρότυπα φαίνεται να ξε-
περνούν κατά πολύ τις ανθρώπινες
δυνατότητες και η προσέγγισή τους
μοιάζει ανέφικτη. Έτσι, μιλάμε για
ουτοπίες, για ιδανικά δηλαδή μο-
ντέλα, που δε βρίσκονται πουθενά
μέσα στον κόσμο μας και τα οποία
πολλοί πιστεύουν πως είναι μάταιο
να επιχειρήσουμε να εφαρμόσουμε
στην πραγματικότητα.**

**Η λέξη “ουτοπία” χρησιμοποιεί-
ται από τον Τόμας Μορ ως τίτλος
του βιβλίου του που εκδόθηκε το
1516 και περιγράφει ένα φανταστι-
κό νησί στο οποίο έχει επιτευχθεί η
ανθρώπινη ευτυχία.**

Ονορέ Ντομιέ, Το βαγόνι της τρίτης θέσης, 1864, Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης. Μια κοινωνική καταγγελία για τις συνθήκες ζωής των κατώτερων τάξεων του Παρισιού της εποχής. Ο Ντομιέ, μεγάλος καρικατουρίστας, είναι από τους πιο οξυδερκείς παρατηρητές των ανασφαλών συνθηκών της ζωής του λαού.

Ωστόσο, η έννοια υπάρχει από την εποχή του Πλάτωνα, η Πολιτεία του οποίου περιγράφει με λεπτομέρειες ένα μεγαλειώδες όραμα αρμονικής και δίκαιης συνύπαρξης των πολιτών μέσα σε μια κοινωνία όπου “οι φιλόσοφοι κυβερνούν” ή “οι κυβερνήτες φιλοσοφούν”. Δυστυχώς, η απόπειρα του συγγραφέα της Πολιτείας να βάλει σε εφαρμογή τις ιδέες του, εκπαιδεύοντας κατάλληλα τον Διονύσιο τον Νεότερο, ηγεμόνα των Συρακουσών, κατέληξε σε παταγώδη αποτυχία και έθεσε σε άμεσο κίνδυνο τη ζωή και την ελευθερία του. Αλλά και οι πολύ μεταγενέστερες ουτοπίες των νεότερων χρόνων, που ενσάρκωναν τα ηθικοπολιτικά ιδεώδη της εποχής του Διαφωτισμού, έμειναν στις περισσότερες περιπτώσεις στο επίπεδο του αφηρημένου οραματισμού,

όπως τα πολιτικά μοντέλα των ουτοπικών σοσιαλιστών του 19ου αιώνα Σαιν-Σιμόν και Φουριέ.

Το ερώτημα που πρέπει να μας απασχολήσει εδώ είναι αν η πολιτική σκέψη χρειάζεται τελικά σε κάποιον βαθμό την ουτοπική διάσταση. Το όραμα ενός ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι ποικίλες ανάγκες των μελών της, να επιτυγχάνεται η συμφιλίωση και η υπέρβαση των αντιθέσεών τους και να πραγματώνονται τα σημαντικότερα ηθικά ιδεώδη, δεν εκφράζει μόνο την αόριστη προσδοκία κάποιας βαθύτερης ευτυχίας. Μπορεί να χρησιμεύσει και ως απόλυτο μέτρο και σημείο αναφοράς για την κριτική της αδικίας, που υφίσταται ως τις μέρες μας, και να αποτελέσει έτσι κινητήρια δύναμη ιστορικής

προόδου. Αν δεν μπορούσαμε να συλλάβουμε τη λογική δυνατότητα επίτευξης ενός ιδανικού συνδυασμού δικαιοσύνης και ευημερίας, δε θα κάναμε τίποτα για να βελτιωθούν τα πράγματα και θα απορρίπταμε εκ των προτέρων κάθε επαναστατική αλλαγή. Αρκεί βέβαια να υπάρχει η επίγνωση ότι είναι αφελές και επικίνδυνο να επιδιώκεται η αναγκαστική και βίαιη συμμόρφωση των ανθρώπων με καταστάσεις που υποτίθεται πως εξυπηρετούν μακροπρόθεσμα ένα τέτοιο όραμα. Η πραγμάτωση ουτοπικών οραμάτων δεν πρέπει να επιδιώκεται κατά τρόπο που να υπονομεύει τη συναινετική, δημοκρατική διακυβέρνηση των κοινωνιών, η οποία δεν αποτελεί ουτοπία, εφόσον γνωρίζει μεγάλη διάδοση σε ολό-

Ζαν-Ζακ Ρουσσώ

Συγγραφέας και του έργου

Το Κοινωνικό Συμβόλαιο

κληρο τον πλανήτη. Σε τι όμως συνίστανται τα βασικά γνωρίσματα της δημοκρατικής διακυβέρνησης; Ποιες ηθικές αξίες την εμπνέουν και ποιες αρχές την υποστηρίζουν; Και πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η υιοθέτηση αυτών των αρχών;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. “Κι αφού πια ο άνθρωπος πήρε και κάποιο θεϊκό μερίδιο -πρώτα πρώτα από αυτή τη συγγένεια που έχει με τον θεό- υπήρξε το μόνο πλάσμα που αναγνώρισε θεούς και πάντα νοιαζόταν να στήνει βωμούς και αγάλματα των θεών. Παράλληλα κατάρτισε νωρίς γλώσσα και πλήθος λέξεις με την τεχνική του ικανότητα κι επινόησε οικοδομήματα και φορέματα και υποδήματα και κλινοσκεπάσματα και τους πόρους διατροφής του από προϊόντα της γης. Οι άνθρωποι λοιπόν στην αρχή, εφοδιασμένοι με αυτά τα μέσα, ζούσαν διάσπαρτοι και πολιτείες δεν υπήρχαν. Έτσι αφανίζονταν από τα θηρία, γιατί, όπως ήταν παντού σκορπισμένοι, έμεναν παντού πιο αδύναμοι εμπρός σ’ αυτά. Η

παραγωγική τους τεχνική εξάλλου τους ήταν βέβαια εξυπηρετική αρκετά για συντήρηση, αλλά δεν τους εξυπηρετούσε για τον πόλεμο με τα θηρία. Γιατί δεν είχαν ακόμα την πολιτική τέχνη, της οποίας μέρος αποτελεί η πολεμική τέχνη. Επιδίωκαν λοιπόν να συγκεντρώνονται και να προστατεύονται μέσα σε πόλεις που έκτιζαν. Έτσι, σε όποια ευκαιρία συγκεντρώθηκαν, έκαναν αδικίες ο ένας στον άλλον, μια και δεν είχαν την τέχνη της πολιτικής οργάνωσης, με αποτέλεσμα πάλι να διασπώνται και να χάνονται. Ο Δίας τότε ανησύχησε για το είδος μας μήπως και χαθεί ολόκληρο, και στέλνει τον Ερμή. Μαζί του αυτός έφερε στους ανθρώπους το σέβας και την απαίτηση για δικαιοσύνη, ώστε να αποτελέσουν δυνάμεις συγκρότησης των πολιτειών και

συνεκτικούς δεσμούς ανθρωπίνης φιλίας. Τότε ο Ερμής ρωτάει τον Δία να του πει με τι τρόπο τέλος πάντων θα έδινε στους ανθρώπους τη δικαιοσύνη και το σέβας. “Με ποιον από τους δύο τρόπους; Έτσι όπως είναι κατανεμημένες οι τέχνες, αυτό τον καταμερισμό να κάνω κι εδώ; Κι ο καταμερισμός είναι ο εξής: ένας έχει για ειδικότητα του την ιατρική και εξυπηρετεί πολλούς μη ειδικούς. Έτσι κάνουν και όσοι άλλοι προσφέρουν στο κοινό την εργασία τους. Ωστε και τη δικαιοσύνη και τον σεβασμό με τέτοιο τρόπο να θεσμοθετήσω ανάμεσα στους ανθρώπους ή να κάνω τη μοιρασιά σε όλους;” “Σε όλους”, είπε ο Δίας, “και όλοι να πάρουν μέρος. Γιατί πολιτείες δε θα μπορούσαν να σχηματιστούν, αν στους θεσμούς αυτούς μετείχαν λίγοι, όπως γίνεται

σε άλλες τέχνες.Και θέσπισέ τους
ακόμα έναν νόμο από μένα: όποιος
δεν είναι ικανός να συμμετέχει στην
τήρηση του σεβασμού και της δι-
καιοσύνης, να θα-νατώνεται ως νο-
σηρό στοιχείο της πολιτείας”

(Πλάτων, Πρωταγόρας, κεφ. 12,322
b-c)

2. “Διατυπώνω την υπόθεση ότι
φτάνει κάποια στιγμή που τα εμπό-
δια, με την αντίστασή τους, ξεπερ-
νούν τη φυσική ισχύ που κάθε άτο-
μο μπορεί να διαθέτει για την αυτο-
συντήρησή του στη φυσική κατά-
σταση. Τότε αυτή η πρωτόγονη κα-
τάσταση δεν είναι δυνατό να διατη-
ρηθεί, και το ανθρώπινο γένος θα
είχε εκλείψει, αν δεν άλλαζε τον
τρόπο διαβίωσής του. [...] Πλην
όμως, καθώς οι άνθρωποι δεν
μπορούν να δημιουργούν καινούρ-

γίες μορφές φυσικής ισχύος, αλλά μόνο να συνενώσουν και να καθοδηγήσουν τις ήδη υπάρχουσες, δεν έχουν άλλον τρόπο για τη διαφύλαξη της ζωής παρά να ενωθούν σχηματίζοντας ένα σύνολο δυνάμεων που να μπορεί να υπερνικά τις αντιστάσεις, να θέτει σε κίνηση τις δυνάμεις αυτές με ένα μονάχα κίνητρο και να τις κάνει να ενεργούν εναρμονισμένα”.

(Ζαν Ζακ Ρουσό, Το κοινωνικό συμβόλαιο, μτφρ. Βασιλική Γρηγοροπούλου - Αλβέρτος Στάινχαουερ, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 60-61)

3. “Αν δε συμβεί, είπα εγώ, ή να κυβερνήσουν στις πολιτείες οι φιλόσοφοι ή να ασχοληθούν ανυστερόβουλα και άξια αυτοί τους οποίους τώρα τους αποκαλούν βασιλιάδες και άρχοντες, έτσι ώστε η -

πολιτική δύναμη και η φιλοσοφία να συναντηθούν στο αυτό πρόσωπο [...] δε θα έχουν τελειωμό [...] οι συμφορές για τις πολιτείες, νομίζω ούτε για το ανθρώπινο γένος”.
(Πλάτων, Πολιτεία, 473c11-d6)

Σε μια περίοδο κοινωνικής καταπίεσης και αποσύνθεσης, η σκληρή διαμάχη των ασυμβίβαστων ταξικών ενδιαφερόντων κλονίζει την κοινωνική πυραμίδα και δημιουργεί νέες δομές καταπίεσης. Οι “κατώτερες τάξεις” όπως φαίνεται σ’ αυτή την εικόνα

από τη Γαλλική Επανάσταση, πρέπει να σκύβουν κάτω από το βάρος μιας προνομιούχας ελίτ, μέχρι που η αθλιότητά τους “κεντρίσει” να αμφισβητήσουν την μονοπώληση της εξουσίας από τους ευγενείς.

4. “Στο καθημερινό λεξιλόγιο ο προσδιορισμός “ουτοπικός” θα φθάσει αρκετά γρήγορα να χαρακτηρίζει το αδύνατο όνειρο, την αμφισβητούμενη πρόταση, το σχέδιο που κρίνεται απραγματοποίητο. Και το λεγόμενο σκεπτικιστικό πνεύμα δε δυσκολεύεται να ειρωνευθεί: “Είναι πολύ ωραία τα όσα πρεσβεύετε, αλλά...”. Όλη η δυσπιστία απέναντι στην ουτοπία έγκειται σε αυτό το “αλλά...”. Με δογματικό, οριστικό ή τελεσίδικο τρόπο καταδικάζουμε ανέκκλητα την ουτοπία: “Θέλετε να αλλάξετε

τον κόσμο; Αδύνατον..!”. Και ένα ανασήκωμα των ώμων προηγείται συνήθως της αλλαγής του θέματος της συζήτησης. Γιατί δεν εξετάζουμε μια ουτοπία με σκοπό να την καταρρίψουμε σημείο προς σημείο. Τη γελοιοποιούμε. Μια τέτοια απουσία κριτικής προκαλεί αμηχανία στον οπαδό της ουτοπίας, που θα προτιμούσε να παραμείνει στο δικό του γήπεδο: αυτό των κοινωνικών ιδεωδών. Αυτή η άρνηση διαλόγου είναι επικίνδυνη· βασίζεται στο ίδιο το αμφιλεγόμενο του όρου, γιατί, ας μην ξεχνάμε, η ουτοπία έχει πολλές έννοιες και το πλήθος των προθέσεων της αναγκάζει τον υποστηρικτή της να ορίζει με σχολαστικότητα την εκδοχή που χρησιμοποιεί”. (Τ. Πακό, Η ουτοπία ή το παγιδευμένο ιδεώδες, μτφρ.Δ. Δημουλάς, εκδ. Scripta, Αθήνα 1998, σ.12)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Γιατί φαίνεται να είναι απαραίτητη η πολιτική οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών;**
- 2. Με ποιον τρόπο οι κανόνες του δικαίου συμβάλλουν στην αρμονική ζωή των ανθρώπινων κοινωνιών; Ποια προβλήματα θα αντιμετώπιζαν κοινωνίες χωρίς δίκαιο;**
- 3. Σε ποιον βαθμό θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η πολιτική σκέψη χρειάζεται την ουτοπία; Γιατί οι ουτοπίες μπορεί να γίνουν επικίνδυνες;**
- 4. Πώς θα μπορούσαν η μελέτη της ιστορίας και ο φιλοσοφικός διάλογος να μας βοηθήσουν να συγκρίνουμε διαφορετικές πολιτικές ουτοπίες από την αρχαιότητα μέχρι**

σήμερα; (βλ. και παρακάτω Ενότητα III,2)

Κάπα, Τελετή Αποχαιρετισμού των Εθελοντών των Διεθνών Ταξιαρχιών, 1938, Βαρκελώνη. Τον 20ο αιώνα τα ιδεώδη του Μπακούνιν μεταφέρονται στο εσωτερικό του εργατικού κινηματος επηρεάζοντας την ιστορία των ταξικών εξεγέρσεων και διαμαρτυριών σε χώρες όπως η Ρωσία, η Ισπανία και η Ιταλία. Κάποιοι θα αντλήσουν τα ιδανικά τους για ελευθερία και δικαιοσύνη από την ουτοπία του Μπακούνιν.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

1. Η έννοια του κοινωνικού συμβολαίου - Δημοκρατική νομιμοποίηση των πολιτικών θεσμών

Η ικανοποιητικότερη ίσως θεώρηση της νομιμοποίησης των πολιτικών θεσμών βασίζεται στην ιδέα ενός υποθετικού συμβολαίου μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Οι άνθρωποι φαίνεται ότι μπορούν να συμφωνήσουν να ζουν μαζί ακολουθώντας αρχές τις οποίες κανένα ορθολογικό άτομο δε θα απέρριπτε, υπό τον όρο να συμμορφώνονται με αυτές τις αρχές και όλοι οι άλλοι. Φαίνεται δηλαδή να πιστεύουν ότι η αμοιβαία εφαρμογή αυτών των αρχών θα εξυπηρετεί σε κάποιον βαθμό τα βασικά συμφέροντα ό-

λων.

Φυσικά μιλάμε για υποθετική ή νοερή συμφωνία και συγκατάθεση, εφόσον τα μέλη μιας κοινωνίας δεν υπογράφουν πραγματικά κάποιο συγκεκριμένο συμβόλαιο, αλλά αποφασίζουν να πράττουν σαν να το είχαν υπογράψει. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα Συντάγματα των σύγχρονων ευρωπαϊκών δημοκρατιών, τα οποία έχουν ψηφιστεί από την πλειοψηφία των αντιπροσώπων του λαού, αποτελούν ένα είδος πραγματικής συμφωνίας μεταξύ των πολιτών.

Ορισμένες αρχικές συλλήψεις ενός τέτοιου “κοινωνικού συμβολαίου” δεν εξασφαλίζουν την ύπαρξη πραγματικά δημοκρατικών θεσμών, εφόσον μπορεί να πρόκειται για κοινή συμφωνία υποταγής σε έναν κυρίαρχο μονάρχη. Κατά τον

Άγγλο φιλόσοφο Τόμας Χομπς, ο μόνος τρόπος να προστατευτούμε από την ανεξέλεγκτη επιδίωξη της ικανοποίησης εγωιστικών συμφερόντων σε βάρος των άλλων επιδίωξη που χαρακτηρίζει όλους τους ανθρώπους- είναι να εκχωρήσουμε την εξουσία της διακυβέρνησης σε μια κεντρική αρχή η οποία θα επιβάλλει την τάξη και θα ρυθμίζει τις σχέσεις μας έτσι, ώστε να αποφεύγονται οι συγκρούσεις και να ικανοποιούνται οι βασικές μας ανάγκες.

Πάντως, κι αν ακόμη δεχτεί κανείς την αναπόφευκτη επιβολή της εξουσίας ενός μονάρχη ή ηγεμόνα πάνω στους άλλους, η εξουσία αυτή δεν εκπηγάζει από κάποια θεϊκή αυθεντία, όπως πιστευόταν τον Μεσαίωνα, αλλά από τη βούληση του ίδιου του λαού - και η εξουσία

αυτή έχει όρια. Κατά τους νεότερους χρόνους θεωρητικοί του κοινωνικού συμβολαίου, όπως ο Ζαν Ζακ Ρουσό, οδηγούνται στο συμπέρασμα πως σε τελευταία ανάλυση κυρίαρχη είναι η γενική βούληση, που εκφράζεται μέσα από τη συμφωνία για τη μορφή διακυβέρνησης. Ανεξάρτητα από το αν η επιβολή αυτής της γενικής βούλησης -που κατά τον Ρουσό υπερβαίνει τις ατομικές βουλήσεις των μελών της κοινωνίας- διασφαλίζει πάντοτε όλα τα δικαιώματα των πολιτών, όπως τα αντιλαμβανόμαστε σήμερα, η αναφορά στη συναίνεση της πλειονότητας των πολιτών καταδεικνύει την προοδευτική επικράτηση και δικαιολόγηση δημοκρατικών αντιλήψεων.

2. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της φιλελεύθερης δημοκρατικής πολιτείας - Άλλες ιδεολογίες και εναλλακτικά συστήματα πολιτικής οργάνωσης.

Η υπόθεση του συμβολαίου των μελών μιας κοινωνίας αποτελεί πολύτιμη κληρονομιά της πολιτικής σκέψης του Διαφωτισμού. Μας βοηθά να ανιχνεύσουμε το κυριότερο ίσως επιχείρημα για τη νομιμοποίηση της εγκαθίδρυσης των νεότερων δημοκρατικών πολιτευμάτων. Βέβαια, η πρώτη θεωρητική προσέγγιση και πρακτική αξιοποίηση της έννοιας της δημοκρατίας απαντά στην κλασική Αθήνα. Ωστόσο, εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν ακόμη οι προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση σημαντικών ιδεών απαραίτητων για τη στήριξη των δημοκρατικών θεσμών όπως τους ξέ-

ρουμε σήμερα. Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυσή μας, χρειάζεται να υπενθυμίσουμε εδώ ιδέες και αρχές οι οποίες διέπουν αυτούς τους θεσμούς.

Αν δημοκρατία σημαίνει κατ' αρχήν λαϊκή κυριαρχία -σε αντιπαράθεση με την πολιτική δομή μοναρχικών και ολιγαρχικών καθεστώτων- η κατανόηση αυτής της κυριαρχίας και η υλοποίηση της εφαρμογής της φαίνεται, σύμφωνα με τις νεότερες αντιλήψεις, να υπαγορεύουν όχι μόνο την αρχή της πλειοψηφίας, αλλά και τον ισότιμο σεβασμό των βασικών ατομικών δικαιωμάτων όλων των πολιτών. Για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων εγκαθιδρύεται στη δημοκρατία η διάκριση των εξουσιών, η οποία συνεπάγεται την πλήρη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης από την εκτε-

Λεστική και τη νομοθετική εξουσία.

Ζακ-Λουί Νταβίντ, Ο Όρκος στην Αίθουσα του Σφαιριστηρίου, 1790-1791, Βερσαλίες, Εθνικό Μουσείο του Κάστρου. Στο σχέδιο του Νταβίντ για έναν ανολοκλήρωτο πίνακα εμφανίζονται οι πρωταγωνιστές της γαλλικής Επανάστασης ντυμένοι με σύγχρονες ενδυμασίες. Ωστόσο, σε άλλες σπουδές για το ίδιο έργο, ο Νταβίντ νιώθει την ανάγκη να απεικονίσει τα πρόσωπα γυμνά ή με ρούχα της κλασικής εποχής.

Στα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη η ισοπολιτεία και ισονομία, η ισότιμη δηλαδή μεταχείριση όλων των ανθρώπων, ανεξάρτητα από τη φυλή, το φύλο και την κοινωνική τάξη τους, επιβάλλει και την ανοχή μιας μεγάλης ποικιλίας θρησκευτικών και φιλοσοφικών απόψεων για το πώς θα έπρεπε να ζει κανείς. Σημασία όμως έχει το ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία τα άτομα που ενστερνίζονται διαφορετικές απόψεις για τη ρύθμιση της προσωπικής τους ζωής δεν προσπαθούν να τις επιβάλουν με τη βία, δεν παρενοχλούν και δεν προσβάλλουν τους συμπολίτες τους. Συμφωνούν οπωσδήποτε να σέβονται το Σύνταγμα -τον βασικό καταστατικό χάρτη οργάνωσης του δημοκρατικού κράτους- τις δημοκρατικές διαδικασίες διακυβέρνησης και τους

νόμους, στη θέσπιση των οποίων μπορούν και οι ίδιοι να συμβάλουν με την ψήφο τους ή με την εκλογή τους ως μελών του νομοθετικού σώματος. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι κοινοβουλευτικές δημοκρατίες για τις οποίες μιλάμε είναι αντιπροσωπευτικές και όχι άμεσες. Με άλλα λόγια, οι λαοί δεν αποφασίζουν άμεσα -εκτός από τις περιπτώσεις δημοψηφισμάτων- αλλά εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους, οι οποίοι νομοθετούν στο κοινοβούλιο εκφράζοντας κατά το δυνατόν τα συμφέροντα και τις προτιμήσεις εκείνων που εκπροσωπούν. Οι υποστηρικτές της άμεσης δημοκρατίας επισημαίνουν τα τρωτά του συστήματος της αντιπροσώπευσης και επιδιώκουν την αντικατάστασή του, κάτι που όμως φαίνεται εξαιρετικά δύσκολο, για

πρακτικούς κυρίως λόγους. Έτσι, στη συνέχεια θα εστιάσουμε την προσοχή μας στο πολίτευμα που αποκαλούμε φιλελεύθερη δημοκρατία.

Στη φιλελεύθερη δημοκρατία οι εκλεγμένοι άρχοντες δε δεσμεύονται μόνο από την εντολή που έλαβαν από τους ψηφοφόρους τους, αλλά και από τις διατάξεις του υπάρχοντος Συντάγματος. Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι οφείλουν να σέβονται τον χάρτη δικαιωμάτων που είναι ενσωματωμένος σε κάθε σύγχρονο Σύνταγμα και να μεριμνούν για τη σωστή εφαρμογή του. Για παράδειγμα, εάν στο Σύνταγμα μιας πολιτείας δηλώνεται ότι κανένας πολίτης δεν επιτρέπεται να εξοριστεί για πολιτικούς λόγους, η κυβέρνηση δεν μπορεί να εξορίσει έναν αντίπαλό της, ακόμα

κι αν έχει την έγκριση της πλειοψηφίας του εκλογικού σώματος. Το Σύνταγμα θέτει ένα πλαίσιο, εντός του οποίου η πλειονότητα των πολιτών μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις άμεσα ή διά των αντιπροσώπων της, χωρίς ωστόσο να μπορεί να το υπερβεί. Με αυτόν τον τρόπο η φιλελεύθερη δημοκρατία συνδυάζει την αρχή της πλειοψηφίας με τον σεβασμό των δικαιωμάτων που παραδοσιακά προστατεύουν κάθε πολίτη από την αυθαιρεσία των αρχών.

Το συγκεκριμένο πρότυπο οργάνωσης της πολιτείας έχει υποστεί κριτική από πολλές πλευρές και, παρά τη γενική επικράτησή του σε διάφορες παραλλαγές στον δυτικό κόσμο, εξακολουθεί να γίνεται αντικείμενο αμφισβήτησης από θεωρητικούς άλλων ιδεολογιών.

Έτσι, στο σημείο αυτό, θα συνοψίσουμε τα κυριότερα σημεία στα οποία διαφοροποιούνται ορισμένες από αυτές τις εναλλακτικές πολιτικές ιδεολογίες και τα πολιτικά συστήματα τα οποία στηρίζουν.

α) Οι κοσμοθεωρίες θρησκευτικής προέλευσης, που επιβιώνουν σε θεοκρατικά - καθεστώτα, όπως οι διάφορες ισλαμικές δημοκρατίες, αμφισβητούν τις θεμελιώδεις αρχές του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού. Οι φιλελεύθερες δημοκρατίες, όπως και όλες οι μορφές πολιτεύματος των δυτικών κρατών, καταδικάζονται από τους οπαδούς αυτών των καθεστώτων ως άθεες και - στον βαθμό που οι ορθές ηθικές αξίες και αρχές υποτίθεται πως υπαγορεύονται από τη θρησκεία - ως ανήθικες. Τα τελευταία χρόνια τέτοιου είδους καθεστώτα έχουν

αποκτήσει αρκετή ισχύ λόγω της απήχησης φονταμενταλιστικών θρησκευτικών αντιλήψεων σε διάφορες χώρες κυρίως της Ασίας και της Αφρικής.

β) Αντιδημοκρατικές είναι και οι διάφορες μορφές φασιστικής ιδεολογίας, όπως ο φασισμός και ο εθνικοσοσιαλισμός, οι οποίες είναι σήμερα δύσκολο να υποστηριχθούν μετά την έκβαση του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και την ηθική καταδίκη τους στις συνειδήσεις της πλειονότητας των πολιτών. Ρατσιστικές και εθνικιστικές αντιλήψεις συνιστούν χαρακτηριστικές εκφάνσεις της φασιστικής ιδεολογίας. Η φιλελεύθερη δημοκρατία απορρίπτεται από τη φασιστική ιδεολογία ως υπερβολικά ατομιστική, ενώ προβάλλεται μια ρομαντική θεώρηση της κοινωνίας, και κυρίως του

κράτους, ως ενός ζωντανού οργανισμού με ιδιαίτερα φυλετικά ή εθνοπολιτισμικά γνωρίσματα.

Λεζέ, Πολ Ελιάρ, 1947, Μουσείο Τέχνης και Ιστορίας, Σεν Ντενίς. Από τους κύριους εκπροσώπους του σουρεαλισμού, ο Ελιάρ είχε μια έντονη πολιτική δραστηριότητα ως εκφραστής της αντιφασιστικής κουλτούρας.

Αυτά πρέπει όχι μόνο να διαφυλαχθούν, αλλά και να αναδειχθούν σε αξίες πολύ σημαντικότερες από τα υποτιθέμενα τεχνητά και απρόσωπα ανθρώπινα δικαιώματα. Το δημοκρατικό ιδεώδες της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότιμης συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση του κράτους ελέγχεται από τη φασιστική ιδεολογία (από τη σκοπιά κάποιας υποτιθέμενης αριστοκρατίας συγκροτημένης στη βάση ιστορικών, φυλετικών ή και αισθητικών κριτηρίων) ως έκφραση πολιτιστικής παρακμής.

γ) Η ευρύτερα διαδεδομένη σοβαρή εναλλακτική πρόταση στο φιλελεύθερο μοντέλο εκφράζεται τον 20ό αιώνα μέσα από τη διαμόρφωση της επαναστατικής ιδεολογίας που επιδιώκει τον ριζικό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Η σοσιαλιστική θεώρηση, που γεννιέται μέσα από την παράδοση του Διαφωτισμού και συνδέεται με τα ουτοπικά οράματα του 19ου αιώνα, για τα οποία κάναμε λόγο παραπάνω, τοποθετείται στα “αριστερά” της φιλελεύθερης ιδεολογίας, καθώς επαγγέλλεται την περαιτέρω διεύρυνση και εμβάθυνση της δημοκρατίας με την πραγμάτωση της ουσιαστικής οικονομικής ισότητας των πολιτών. Η ανάπτυξη της σοσιαλιστικής ιδεολογίας προς την κατεύθυνση του κομμουνιστικού προτύπου, που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη φιλοσοφία του Καρλ Μαρξ (19ος αιώνας) και στην πολιτική σκέψη του ηγέτη της ρωσικής επανάστασης Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν, υποδεικνύει την υπέρβαση ορισμένων από τις θεμελιώδεις αρχές της θεωρούμενης ως ανε-

Η φιλοσοφική φήμη την οποία απολάμβανε ο Μαρξ αυξήθηκε και μειώθηκε για λόγους που δεν είχαν σχέση με τη φιλοσοφία. Στη φωτογραφία, ο ανδριάντας του στο Βερολίνο, σκεπασμένος με λουλούδια την ημέρα των γενεθλίων του το 1991. Η κάρτα στο μπουκέτο λέει: “Είχες τόσο δίκιο”.

παρκούς, περιορισμένης και υποκριτικής “αστικής”, φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως είναι ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων (ιδιαίτερα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας). Έτσι, προβάλλεται η ανάγκη της εξουσίας της εργατικής τάξης (της “δικτατορίας του προλεταριάτου”) και της κρατικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, με σκοπό την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας των πολιτών, και αμφισβητείται η σημασία των θεωρούμενων τυπικών ελευθεριών της αστικής δημοκρατίας. Τελικός στόχος των περισσότερων κομμουνιστικών κομμάτων είναι η ανατροπή του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος, η οποία θα επιτρέψει την προώθηση βασικών αιτημάτων κοινωνικής δικαιοσύνης με την κατάργηση κάθε εκμετάλλευσης σε

μια αταξική κοινωνία. Σύμφωνα με το όραμα του Μαρξ, στην κομμουνιστική κοινωνία του μέλλοντος τα αγαθά θα παράγονται “από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του” και θα διανέμονται “στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του”. Ωστόσο, στην εποχή μας, οι περισσότεροι θεωρητικοί του μαρξισμού πιστεύουν πως η ικανοποίηση αυτών των αιτημάτων μπορεί και πρέπει να επιδιωχθεί σε σημαντικό βαθμό μέσα στο πλαίσιο της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Ζαν- Φρανσουά Μιγέ, Οι σταχομαζώχτρες, 1848, Παρίσι, Λούβρο. Πιο ρομαντικός και ήπιος ο ρεαλισμός του Μιγέ, ζωγράφου που ενδιαφερόταν κυρίως για τη ζωή στην ύπαιθρο. Εκθειάζει την αξιοπρέπεια και την ευγένεια της αγροτικής εργασίας σε σκληρές επίσημες, που καταφέρνουν να φέρουν το κοινό κοντά στις πιο δυνατές κοινωνικές θεματικές προτάσεις των ρεαλιστών.

Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε τις αδυναμίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως, μεταξύ άλλων, την αποτυχία του περιορισμού των ηθικά προβληματικών μορφών ανισότητας και ατομικισμού, την αδυναμία αποτελεσματικής διασφάλισης των δικαιωμάτων όλων των πολιτών ή και την ανεπαρκή αντίσταση στη δημαγωγία κάποιων πολιτικών ηγετών. Θα ήταν λάθος να εξιδανικεύσουμε τη φιλελεύθερη δημοκρατία και να νομίσουμε ότι αυτή εγγυάται τη λύση όλων των προβλημάτων της κοινωνικής ζωής. Εδώ όμως πρέπει να μας απασχολήσει η ορθή κατανόηση των κεντρικών εννοιών και αξιών που υπεισέρχονται στη συγκρότηση του θεμελιώδους πλαισίου των αρχών της.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. “Υπάρχει ένας και μοναδικός τρόπος συγκρότησης κοινής εξουσίας, ικανής να προστατεύει τους ανθρώπους από τις έξωθεν επιβολές και τις μεταξύ τους αδικοπραγίες, και να τους παρέχει ασφάλεια, έτσι ώστε να ζουν ικανοποιημένοι, συντηρούμενοι από την εργασία τους και τους καρπούς της γης. Ο τρόπος είναι ο εξής: όλοι εκχωρούν ολόκληρη τη δύναμη και την ισχύ τους σ’ έναν άνθρωπο ή σε μια συνέλευση ανθρώπων, στο πλαίσιο της οποίας είναι δυνατή, με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, η αναγωγή όλων των βουλήσεων σε μία. Με άλλα λόγια, αναθέτουν σ’ ένα άτομο ή σε μια συνέλευση ατόμων να τους εκπροσωπεί, έτσι ώστε ο καθένας να ορίζει και να αναγνωρί-

ζει τον εαυτό του ως αυτεξούσιο εντολοδότη οποιασδήποτε ενέργειας επιτελεί ή προκαλεί ο εκπρόσωπος όλων για θέματα σχετικά με την κοινή ειρήνη και ασφάλεια, υποτάσσοντας ο καθένας τη βούλησή του στη βούληση του τελευταίου και την κρίση του στην κρίση του. Και τούτο είναι παραπάνω από απλή συγκατάθεση ή συμφωνία· πρόκειται δηλαδή για πραγματική ενοποίηση όλων σ' ένα και το αυτό πρόσωπο, δημιουργημένη μέσω της σύμβασης κάθε ανθρώπου με κάθε άλλον άνθρωπο, και μάλιστα με τέτοιον τρόπο σαν να έλεγε κάθε άνθρωπος σε κάθε άλλον άνθρωπο: “εξουσιοδοτώ αυτό το άτομο ή συνέλευση ατόμων και απεμπολώ το δικαίωμά μου να αυτοκυβερνώμαι υπό τον όρο ότι θα απεμπολήσεις και εσύ το ίδιο δικαίωμά σου

και θα εξουσιοδοτήσεις τις πράξεις του κατά τον ίδιο τρόπο”. Αφού γίνει αυτό, το πλήθος που ενοποιείται έτσι σε ένα πρόσωπο ονομάζεται πολιτική κοινότητα και στα λατινικά *civitas*. Ιδού λοιπόν η γέννηση εκείνου του μεγάλου Λεβιάθαν ή μάλλον (για να μιλήσουμε με μεγαλύτερο σεβασμό) εκείνου του θνητού θεού στον οποίο οφείλουμε, ύστερα από τον αθάνατο θεό, την ειρήνη και τη διαφέντευσή μας. Διότι, χάρη στην εξουσιοδότηση η οποία του δόθηκε από το κάθε μέλος της πολιτικής κοινότητας, έχει στη διάθεσή του τόση εξουσία και δύναμη, ώστε επισείοντάς τες να μπορεί να κατευθύνει τη βούληση όλων προς τους σκοπούς της εσωτερικής ειρήνης και της αμοιβαίας αρωγής έναντι των εξωτερικών εχθρών”.

(Τόμας Χομπς, Λεβιάθαν (Περί των σκοπών, της γέννησης και του ορισμού μιας πολιτικής κοινότητας), μτφρ. Γρηγόρης Πασχαλίδης – Αιμίλιος Μεταξόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989, τόμος Α΄, σ. 237 κ.εξ.)

2. “Να βρεθεί μια μορφή συνένωσης που θα υπερασπίζεται και θα προστατεύει με όλη τη δύναμη από κοινού το πρόσωπο και τα αγαθά κάθε μέλους, κατά τρόπο ώστε ο καθένας, αν και σχηματίζει ενιαίο σώμα με όλους, θα υπακούει ωστόσο μόνο στον εαυτό του και θα παραμένει το ίδιο ελεύθερος όσο και πριν. Αυτό είναι το θεμελιώδες πρόβλημα στο οποίο το κοινωνικό συμβόλαιο δίνει τη λύση. [...] Οι όροι του συμβολαίου τούτου είναι έτσι προσδιορισμένοι από τη φύση της πράξης αυτής, ώστε η παραμι-

κρή τροποποίηση θα τους έκανε μάταιους και αναποτελεσματικούς. Αν και δεν έχουν ίσως διατυπωθεί ποτέ ρητά, είναι παντού οι ίδιοι. Παντού έχουν γίνει δεκτοί και τους αναγνωρίζουν σιωπηρά. [...]

Οι υποχρεώσεις που μας συνδέουν με το κοινωνικό σώμα είναι δεσμευτικές μόνον επειδή είναι αμοιβαίες· και η φύση τους είναι τέτοια, ώστε, εκπληρώνοντάς τις, δεν μπορούμε να εργαζόμαστε για τον άλλον χωρίς ταυτόχρονα να εργαζόμαστε και για τον εαυτό μας”.

(Ζαν Ζακ Ρουσό, Το κοινωνικό συμβόλαιο, μτφρ. Βασιλική Γρηγοροπούλου- Αλβέρτος Στάινχαουερ, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 61, 80)

Κίρχνερ, Αυτοπροσωπογραφία ως Στρατιώτης, 1915, Μουσείο Άλεν Μεμόριαλ Άρτ, Όμπερλιν (Οχάιο). Η κατάρα του ακρωτηριασμού μαστίζει το μεγαλύτερο μέρος των επιζώντων του Ά Παγκοσμίου Πολέμου, μεταξύ των οποίων και τον διάσημο Αυστριακό πιανίστα Πάουλ Βιτ γκενστάιν, προς τιμήν του οποίου ο Ραβέλ συνθέτει το 1919, το Κονσέρτο για το Αριστερό Χέρι .

3. “Δε γνωρίζω τίποτα ασφαλέστερο για να εμπιστευτούμε την ύψιστη κοινωνική εξουσία από τον ίδιο τον λαό και, αν θεωρούμε ότι δεν

είναι τόσο φωτισμένος, ώστε να ασκεί τον έλεγχο με την αρμόζουσα διακριτικότητα, η λύση δεν είναι να του στερήσουμε τον έλεγχο, αλλά να διαμορφώσουμε τη διακριτικότητά του”. (Τόμας Τζέφερσον, Επιστολή στον Ουίλιαμ Τζάρβις, 28 Σεπτεμβρίου 1820)

4. “Βάση της εξουσίας των δημοσίων αρχών είναι η λαϊκή θέληση”. (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΟΗΕ, 1948, άρθρο 21§3)

5. “Προασπίζομαι την ελευθερία σημαίνει [...] ότι εγγυώμαι την πρόσβαση στις συνθήκες που καθιστούν την ελευθερία πραγματική. Έτσι η φιλελεύθερη έννοια της ελευθερίας ανοίγει επίσης μια προοπτική ολοκλήρωσης του ατόμου. Η πολιτική δράση οφείλει να την

καταστήσει εφικτή χάρη στην παροχή μέσων. [...] Κοινό τόπο της φιλελεύθερης σκέψης αποτελεί [...] το γεγονός ότι η ελευθερία του καθενός πρέπει να οριστεί σε συνάρτηση με την ελευθερία του άλλου· η ελευθερία μου τελειώνει εκεί όπου αρχίζει να βλάπτει τον άλλον. Το γεγονός λοιπόν ότι η ελευθερία μου περιορίζεται από την ελευθερία των άλλων εγγυάται κατά έναν τρόπο την αρμονική συνύπαρξη όλων και την προϋπόθεση για τον άλλο να απολαμβάνει την ελευθερία του. [...] Το πρώτο διακριτικό γνώρισμα του σοσιαλισμού είναι η απαίτηση ενός ισχυρού δεσμού ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνική ζωή. [...] Το δεύτερο διακριτικό γνώρισμα σχετίζεται με την πεποίθηση ότι η ανθρώπινη δράση μπορεί να αναμορφώσει και να βελτιώσει την

Κοκόσκα, Ο περιπλανώμενος ιππότης, 1915 Γκουνγκεχάιμ, Νέα Υόρκη. Οι φρικαλεότητες και οι καταστροφές, οι ακρωτηριασμοί, οι τρομερές και αθέραπευτες πληγές της σάρκας και του πνεύματος θα αποτελέσουν μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ένα από τα συχνότερα θέματα της κουλτούρας του 20ου αιώνα: από τη λογοτεχνία με τη Μεταμόρφωση του Κάφκα (1916) έως τη ζωγραφική με τα έργα του Πικάσο και του Φράνσις Μπέικον καθώς και τη φιλοσοφία με τη σκέψη του Ζαν Πολ Σαρτρ και του

Μπέικον καθώς και τη φιλοσοφία με τη σκέψη του Ζαν Πολ Σαρτρ και του Μορίς Μερλό- Ποντί.

κατάσταση των πραγμάτων.

Από την αρχή του 19ου αιώνα οι σοσιαλιστές θεωρητικοί δεν αρκέστηκαν στον γενικό ανασχηματισμό της κοινωνίας. Επιχείρησαν να προτείνουν συγκεκριμένους τρόπους δράσης και κατά κανόνα να εφαρμόσουν τις μεταρρυθμιστικές τους ιδέες. Το τρίτο συστατικό στοιχείο του σοσιαλισμού αναφέρεται στην ιδέα μιας συναφούς χειραφέτησης του ατόμου και της κοινωνίας. Σταδιακά ο σοσιαλισμός απαλλάχτηκε από το στοιχείο της ουτοπίας και τον οραματικό χαρακτήρα που σφράγισαν τις απαρχές του. Αλλά επί μακρόν, τουλάχιστον

μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρέμεινε το μόνο πολιτικό κίνημα (μαζί με τον κομμουνισμό, που στο σημείο αυτό εμπνεόταν άμεσα από τον σοσιαλισμό) το οποίο βάσιζε την προοπτική του στην παράσταση ενός μέλλοντος όπου ούτε ο άνθρωπος ούτε η κοινωνία θα ήταν αλλοτριωμένοι, όπου η διαδικασία της απελευθέρωσης του ατόμου και του κοινωνικού σώματος θα ολοκληρωνόταν. [...] Για το άτομο χειραφέτηση σημαίνει απελευθέρωση από τις συνθήκες κυριαρχίας και υποταγής και αύξηση των ικανοτήτων του για δραστικές αποφάσεις. Με αυτή ακριβώς τη φιλοδοξία θα πρέπει να συσχετίσουμε την περίφημη σοσιαλιστική διεκδίκηση για πραγματική ελευθερία. [...] [Έτσι] ο Λουί Μπλα δήλωνε: “Ζητάμε την ελευθερία... αλλά την πραγματική

ελευθερία, την ελευθερία για όλους, την ελευθερία που μάταια αποζητάμε ενόσω οι αθάνατες αδελφές που ακούνε στο όνομα ισότητα και αδελφότητα απουσιάζουν”. [...] Από τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα ο σοσιαλισμός απέκτησε επίσης μια φιλοσοφία της κοινωνίας, της ιστορίας και του ανθρώπου. Σε αδρές γραμμές ο σοσιαλισμός εκλαμβάνει την κοινωνία ως ένα σώμα υπό οργάνωση, την ιστορία ως εξελισσόμενη προς έναν σκοπό, τον άνθρωπο ως μέλος ενός κοινωνικού συνόλου”. (Monique Canto-Sperber, Σοσιαλισμός και φιλελευθερισμός: Οι κανόνες της ελευθερίας, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 73-103)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποιες είναι οι βασικές έννοιες στις οποίες στηρίζονται οι θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου;**
- 2. Ως προς τι διαφέρουν οι αντιλήψεις του συμβολαίου που διατυπώνονται στα αποσπάσματα 1 και 2;**
- 3. Να επισημάνετε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τη νεότερη από την αρχαιοελληνική αντίληψη της δημοκρατίας.**
- 4. Να διαβάσετε προσεκτικά το απόσπασμα 5 και να συζητήσετε τη δυνατότητα συνδυασμού του σοσιαλιστικού με το φιλελεύθερο ιδεώδες. Να εξετάσετε το ζήτημα αυτό και μετά τη μελέτη της επόμενης ενότητας (III, 1).**

**ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ:
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗ ΘΕΩ-
ΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ**

Ρήγας Φεραίος

1. Ελευθερία και ισότητα – Δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι οι δύο αξίες οι οποίες βρίσκονται στα θεμέλια κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος και διέπουν τις αρχές του είναι η ελευθερία και η ισότητα. Το πρόβλημα είναι πως εκ πρώτης όψεως οι αξίες αυτές μοιάζουν ασύμβατες. Μπορεί εύλογα να υποστηριχθεί ότι η επιδίωξη της ισότητας για όλους τους πολίτες συνεπάγεται αναγκαστικά σοβαρό περιορισμό της ελευθερίας του καθενός και ότι, αντίστροφα, η διασφάλιση του μεγαλύτερου κατά το δυνατόν βαθμού ελευθερίας απαιτεί παραίτηση από κάθε εξισωτική διάθεση. Για να διερευνηθεί το κατά πόσο και με ποιους τρόπους είναι δυνατόν να επιτευχθεί η “συμφιλίωση” των δύο αξιών, είναι ανάγκη

να προσδιοριστούν ορισμένες βασικές διαστάσεις των εννοιών τους, όπως χρησιμοποιούνται στον χώρο της πολιτικής φιλοσοφίας.

Η ελευθερία μπορεί να νοείται με αρνητική σημασία, εφόσον δηλώνει απλώς απουσία εμποδίων ή καταναγκασμού, έτσι ώστε να μπορεί να πράξει κανείς όπως επιθυμεί. Ωστόσο, μπορεί να παρουσιάζεται και με θετική σημασία, εφόσον αναφέρεται στη δυνατότητα του υποκειμένου να εξασφαλίσει τα μέσα που θα του επιτρέψουν να καθορίζει τη ζωή του αυτόνομα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα συλλαμβάνονται και αυτά αρνητικά, εφόσον αφορούν την υποχρέωση του καθενός να μην παρεμβαίνει στη ζωή, την ιδιοκτησία και τις δραστηριότητες του άλλου, αλλά και θετικά, όταν υποδηλώνουν το καθήκον του καθενός να συμπα-

ρασταθεί στην ικανοποίηση των αναγκών του άλλου και στην καλύτερη κατά το δυνατόν ανάδειξη των ικανοτήτων του.

Κατά την ακραιφνή ατομιστική, φιλελεύθερη αντίληψη, δίνεται σχεδόν αποκλειστικά έμφαση στην αρνητική σημασία της ελευθερίας και των δικαιωμάτων. Σύμφωνα με το γνωστό αξίωμα “η ελευθερία του ενός τελειώνει εκεί όπου αρχίζει η ελευθερία του άλλου”, το κράτος πρέπει να διασφαλίζει το κατάλληλο νομικό πλαίσιο για την προστασία των “αρνητικών” δικαιωμάτων και ελευθεριών, παρεμβαίνοντας δηλαδή όσο το δυνατόν λιγότερο στην οικονομία της αγοράς. Αντίθετα, μια διαφορετική αντίληψη της δημοκρατίας, πλησιέστερη στη σοσιαλιστική προοπτική, τονίζει τη θετική σημασία των δικαιωμάτων

Δωροθέα Λέιντζ, Η ουρά των φτωχών, 1933, Σαν Φρανσίσκο, Ιδιωτική Συλλογή. Οι χαρακτήρες αυτής της καλλιτέχνηδας δεν εμφανίζονται ως άτομα αλλά ως σύμβολα, πρωταγωνιστές ενός ανθρώπινου ντοκουμέντου (Το μεγάλο Κραχ) .

και ελευθεριών, αναγνωρίζοντας την ανάγκη ανάδειξης και ανάπτυξης των ανθρώπινων ικανοτήτων, με στόχο ένα ανώτερο επίπεδο αυτοδιάθεσης, μέσα από τη συμμετοχή στη συλλογική δραστηριότητα της κοινότητας. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, το κράτος έχει την υποχρέωση να παρεμβαίνει, όσο χρειάζεται, για να συντελεί στην ενδυνάμωση των “θετικών” ελευθεριών, με την οικονομική στήριξη για την αντιμετώπιση βασικών αναγκών, την κοινωνική πρόνοια και την παροχή δωρεάν υγειονομικής περίθαλψης και εκπαίδευσης σε όλους τους πολίτες.

Όσον αφορά την ισότητα, στη φιλελεύθερη δημοκρατία αυτή νοείται κυρίως ως ισότιμη, ακριβοδί- καιη αντιμετώπιση από τον νόμο όλων των πολιτών και ως διασφά-

λιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε δημόσια αξιώματα. Σε μια περισσότερο σοσιαλδημοκρατική θεώρηση, πραγματική δημοκρατία δε νοείται χωρίς τη διόρθωση των μεγάλων ανισοτήτων και χωρίς την επιδίωξη μιας ουσιαστικότερης οικονομικής ισότητας, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της γνήσιας ισότητας ευκαιριών. Φυσικά, κάτι τέτοιο σημαίνει κρατική παρέμβαση για την αναδιανομή των εισοδημάτων μέσα από τη φορολογία, περιορισμό της ανεξέλεγκτης οικονομίας της αγοράς και ίσως, όπως γράφει ο Αμερικανός φιλόσοφος Τζον Ρολς, αποδοχή μόνο εκείνων των ανισοτήτων που αποβαίνουν προς το συμφέρον των λιγότερο προνομιούχων.

Σε τελική ανάλυση, είναι μάλλον δυνατή η παράλληλη αναζήτηση

της πραγμάτωσης και των δύο αξιών, και της ισότητας και της ελευθερίας. Βέβαια, η ισότητα, η οποία εκφράζει ένα βαθύ ηθικό αίτημα και αποτελεί ουσιώδη συνιστώσα της έννοιας της δικαιοσύνης, δεν μπορεί να σημαίνει ισοπέδωση, και η επιδίωξή της δεν μπορεί να απειλεί τις βασικές ελευθερίες και την αξιολογία. Γι' αυτό και η εξασφάλιση της ελευθερίας με την αρνητική της σημασία φαίνεται να έχει αξιολογική προτεραιότητα στη σωστή πολιτική οργάνωση των κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εκείνο που προέχει είναι να προστατευθούν οι πολίτες από ενέργειες ατόμων, ομάδων ή και φορέων της εξουσίας που απειλούν τη ζωή, την ιδιοκτησία και τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης της προσωπικότητάς τους. Ωστόσο, αξιολογική προτεραιότητα δε

σημαίνει αποκλειστικό και μονό-πλευρο στόχο. Υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για την ανάληψη ουσιαστικών εξισωτικών προσπαθειών, που φανερώνουν ότι η αλτρουιστική φροντίδα για τα ασθενέστερα μέλη μιας κοινωνίας μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνικής πολιτικής.

Οπωσδήποτε, το ερώτημα που αφορά τον βαθμό εξισορρόπησης ή συμβιβασμού των αιτημάτων μεγιστοποίησης της ελευθερίας και της καλύτερης κατά το δυνατόν ικανοποίησης του αισθήματος δικαιοσύνης παραμένει ανοικτό. Δυστυχώς, ανάλογα και ίσως δυσκολότερα ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα και σχετικά με την οργάνωση και την πολιτική τάξη της διεθνούς κοινωνίας.

2. Η διεθνής κοινότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Τα περισσότερα από τα ζητήματα που εξετάσαμε στις προηγούμενες ενότητες τίθενται πλέον σε διεθνή κλίμακα. Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας κατά τον 20ό αιώνα διευκόλυνε τις ανταλλαγές και την επικοινωνία των κατοίκων των διάφορων κρατών, αλλά δεν οδήγησε στην επικράτηση της ειρήνης και στην επίλυση των οξύτερων πολιτικών προβλημάτων - πέρα από τα νέα οικολογικά προβλήματα τα οποία προκάλεσε και στα οποία θα αναφερθούμε στο τελευταίο κεφάλαιο. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι με τα εκατομμύρια θύματα, τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως και οι πρακτικές γενοκτονίας, η ρίψη ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και ο κίνδυνος του πυρηνικού ολέθρου, και

πιο πρόσφατα μετά την πτώση των καθεστώτων του “υπαρκτού” σοσιαλισμού, η έξαρση των εθνικισμών και του θρησκευτικού φανατισμού, αλλά και η προφανής αντίθεση μεταξύ του πλούτου της Δύσης και των άθλιων συνθηκών διαβίωσης στον Τρίτο Κόσμο, παράλληλα με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, αποτελούν προκλήσεις για τον ηθικό και τον πολιτικό στοχασμό. Η πρακτική φιλοσοφία έχει πια αποκτήσει σαφή κοσμοπολιτική διάσταση.

Έτσι, οι αναλύσεις των εννοιών της δικαιοσύνης και της ισότητας αλλά και η αναζήτηση της καλύτερης οργάνωσης της κοινωνικής συνύπαρξης αφορούν άμεσα την παγκόσμια κοινότητα των κρατών και των λαών τους και επηρεάζουν τη διαμόρφωση του διεθνούς δικαί-

ου. Ορισμένοι φιλόσοφοι, ακολουθώντας τον Καντ, εκφράζουν την άποψη πως η επίτευξη μιας οικουμενικής ειρηνικής τάξης πραγμάτων που δε θα βασίζεται στην επιβολή της εξουσίας κάποιας πανίσχυρης υπερδύναμης, αποτελεί ρεαλιστική ουτοπία, δηλαδή ουτοπία που ελπίζουμε ότι θα πραγματοποιηθεί. Όπως παρατηρεί ο Τζον Ρολς, η πολιτική φιλοσοφία μπορεί να είναι ρεαλιστικά ουτοπική όταν μας βοηθά να διευρύνουμε τα όρια αυτού που θεωρούμε εφικτό, κατανοώντας τα σαφή πλεονεκτήματα της κατάστασης που θα προσπαθήσουμε να πραγματώσουμε. Γι' αυτόν τον λόγο, εφόσον οι φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους, αλλά και επειδή όλες οι κοινωνίες που σέβονται κάποιες

Φώτης Κόντογλου, Η κοιλάδα του κλαυθμώνος (Πρόσφυγες/ Έλληνες Όμηροι/Αιχμάλωτοι) περίπου 1930. Κερόνεφτο(;) σε μουσαμά. Αθήνα, Ιδιωτική Συλλογή.

βασικές αρχές δικαίου μπορούν να αντιληφθούν ότι είναι προς το συμφέρον τους να ενεργούν στο πλαίσιο μιας ειρηνικής διεθνούς κοινότητας, ίσως δεν είναι παράλογο να

πιστέψουμε πως μπορεί τελικά να επιτευχθεί η εγκαθίδρυση και διατήρηση μιας τέτοιας κοινότητας.

Βέβαια, άλλοι στοχαστές επισημαίνουν ότι είναι αφελές να ελπίζει κανείς πως θα κυριαρχήσει το “δικαιο των λαών”, πως θα εξαλειφθεί η βία και πως θα σταματήσει η εκμετάλλευση των αδύναμων από τους ισχυρούς. Τα πλούσια κράτη εξακολουθούν να αδιαφορούν σκανδαλωδώς για τις ανάγκες κρατών των οποίων οι κάτοικοι αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης, ενώ μερικές φορές δε διστάζουν να εισβάλουν σε ασθενέστερες χώρες, με διάφορα προσχήματα, αν κρίνουν ότι αυτό εξυπηρετεί περιστασιακά τα συμφέροντά τους. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών δεν κατορθώνει να κινητοποιήσει τα πλουσιότερα κράτη στον βαθμό

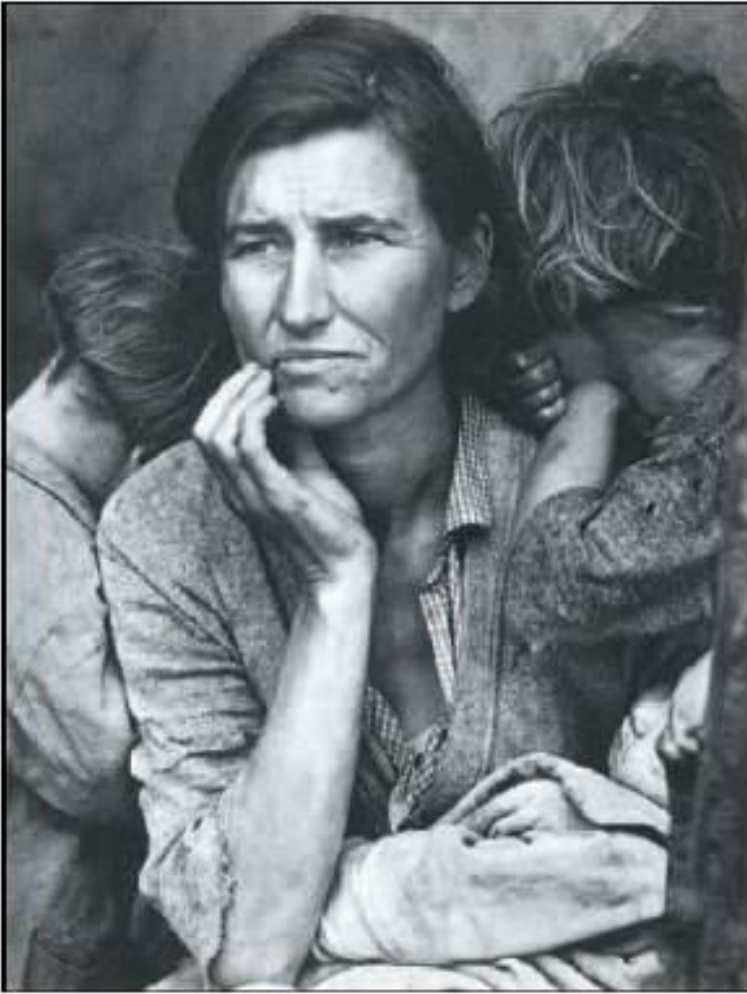
που θα χρειαζόταν, προκειμένου να αντιμετωπιστούν στοιχειώδεις ανάγκες λαών του Τρίτου Κόσμου που λιμοκτονούν. Παράλληλα, ενώ όλοι υποτίθεται πως αναγνωρίζουν την υποχρέωση διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα δικαιώματα αυτά καταπατούνται σε πολλές χώρες του πλανήτη. Έτσι, από τυφλά εθνικιστικά και φυλετικά μίσση, από την εμμονή στην ικανοποίηση στενών οικονομικών συμφερόντων, κάποτε από πείσμα και ανοησία, προκαλούνται συχνά πραγματικές ανθρωπιστικές καταστροφές.

Η πολιτική φιλοσοφία, που εγγράφεται στην παράδοση του Διαφωτισμού, καλείται σήμερα να συμβάλει στη θεωρητική στήριξη ενός νομικού καθεστώτος που θα επιτρέπει την παρέμβαση της διε

θνοός κοινότητας για την αποτροπή σοβαρών και μαζικών παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Πέρα από την επιδίωξη της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών και την προσπάθεια διασφάλισης βασικών δικαιωμάτων των ανθρώπων σε όλο τον πλανήτη, η αναζήτηση μιας δικαιότερης οικουμενικής τάξης πραγμάτων μπορεί ακόμη να συντελέσει στην ευαισθητοποίηση των κατοίκων των κρατών που ευημερούν και στην έμπρακτη έκφραση αλληλεγγύης τους προς τους λαούς που δοκιμάζονται από την πείνα.

Το μέλλον θα δείξει αν μπορούν πραγματικά οι άνθρωποι να καταικήσουν σε κάποιον βαθμό τις εγωιστικές τους τάσεις και τις αξιώσεις επιβολής ισχύος, να επανορθώσουν καταφανείς αδικίες και να

υπερβούν τις διαφορές που τους χωρίζουν, όχι μόνο στο εσωτερικό των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν δε συμβεί κάτι τέτοιο, θα είναι μηδαμινή η πρόοδος όσον αφορά την πραγμάτωση των πολιτικών ιδεωδών που διέπουν το δημοκρατικό πρότυπο κοινωνικής συνύπαρξης. Οπωςδήποτε, είναι πλέον αρκετά διαδεδομένη η πεποίθηση πως ο αμοιβαίος σεβασμός των ελευθεριών και η εξασφάλιση ενός στοιχειώδους επιπέδου ευημερίας για όλους δεν μπορεί να περιορίζονται μόνο μέσα στα σύνορα ενός κράτους.

Δωροθέα Λέιντζ, Μια Μητέρα Μετανάστρια, 1936, Νιπόμο, Ιδιωτική Συλλογή. Οι χωρικοί, η τάξη που έπληξε περισσότερο η κρίση του 1929, εγκαταλείπουν τη γη τους για να βρουν κάποια λύση στις μεγαλουπόλεις.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. “Αν αναζητήσουμε σε τι ακριβώς συνίσταται το μεγαλύτερο αγαθό, που πρέπει να’ ναι ο τελικός σκοπός κάθε νομοθετικού συστήματος, θα βρούμε ότι συνοψίζεται σε δύο πρωταρχικούς σκοπούς, ελευθερία και ισότητα. Ελευθερία, γιατί κάθε επιμέρους εξάρτηση ισοδυναμεί με την ισχύ που αφαιρείται από το σώμα του κράτους·- ισότητα, γιατί η ελευθερία δεν υπάρχει χωρίς αυτήν”.

(Ζαν Ζακ Ρουσό, Το κοινωνικό συμβόλαιο, μτφρ. Βασιλική Γρηγοροπούλου- Αλβέρτος Στάινχαουερ, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 101)

2. “Πρέπει να διακρίνουμε δύο διαφορετικές αρχές που θεωρούν ότι η ισότητα αποτελεί πολιτικό ιδεώδες. Η πρώτη αρχή επιβάλλει η κυβέρνη-

ση να αντιμετωπίζει όλους αυτούς που υπόκεινται στη δικαιοδοσία της ως ίσους, δηλαδή σαν να δικαιούνται ίση φροντίδα και σεβασμό. [...] Η δεύτερη αρχή επιβάλλει η κυβέρνηση να εξισώνει όλους αυτούς για τους οποίους είναι αρμόδια ως προς την κατανομή πόρων ή ευκαιριών, ή, τουλάχιστον, να απεργάζεται τη διασφάλιση μιας κατάστασης πραγμάτων όπου όλοι θα είναι σε σχέση με τα ανωτέρω ίσοι ή σχεδόν ίσοι”.

(Ronald Dworkin, Φιλελευθερισμός, μτφρ. Φ. Παιονίδης, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 65-66)

3. Οι βασικές αρχές δικαιοσύνης κατά τον Τζον Ρολς είναι:

“1) Κάθε πρόσωπο έχει ίσο δικαίωμα στο πλέον εκτεταμένο σχήμα ίσων βασικών ελευθεριών, που να είναι συμβατό με ένα παρόμοιο σχήμα

ελευθερίας για όλους.

II) Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες πρέπει να διευθετούνται έτσι, ώστε ταυτόχρονα: (α) να αποβαίνουν προς το μεγαλύτερο όφελος των λιγότερο ευνοημένων και (β) να συναρτώνται με αξιώματα και θέσεις ανοικτές σε όλους υπό συνθήκες ακριβοδίκαιης ισότητας ευκαιριών. (Τζον Ρολς, Θεωρία της δικαιοσύνης, μτφρ. Φ. Βασιλόγιαννης κ.ά, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2001, σ. 92, 115)

Τζον Ρολς

4. “Προκαταρκτικά άρθρα για την αιώνια ειρήνη μεταξύ κρατών:

- α) Καμιά συνθήκη ειρήνης που γίνεται με την κρυφή επιφύλαξη κάποιας αφορμητικής αιτίας για μελλοντικό πόλεμο δεν πρέπει να ισχύει ως τέτοια. [...]
- β) Κανένα ανεξάρτητο κράτος (αδιάφορο αν είναι μικρό ή μεγάλο) δεν μπορεί να αποκτάται από άλλο κράτος μέσω κληρονομιάς, ανταλλαγής, αγοράς ή δωρεάς. [...]
- γ) Οι μόνιμοι στρατοί οφείλουν με τον καιρό να εξαφανισθούν εντελώς. [...]
- δ) Δεν πρέπει να δημιουργούνται κρατικά χρέη σε αναφορά με εξωτερικές κρατικές προστριβές. [...]
- ε) Κανένα κράτος δεν πρέπει να αναμειγνύεται με βίαιο τρόπο στο πολίτευμα και τη διακυβέρνηση ενός άλλου κράτους. [...]
- στ) Κανένα κράτος, ευρισκόμενο σε πόλεμο με άλ-

λο, δεν πρέπει να επιτρέπει τέτοιου είδους εχθροπραξίες που να καθιστούν αναγκαστικά ανέφικτη την αμοιβαία εμπιστοσύνη στη μελλοντική ειρήνη: όπως είναι ο διορισμός δολοφόνων ή δηλητηριαστών, η παραβίαση των συνθηκολογήσεων, η παρακίνηση σε διάπραξη προδοσίας στο αντίπαλο κράτος κ.λ.π...” (Ι. Καντ, Προς την αιώνια ειρήνη, μτφρ. Κ. Σαργέντης, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2006, σ. 49-56)

5. “Όταν οι λαοί σέβονται το Δίκαιο των Λαών σε κάποια χρονική περίοδο και προφανώς έχουν την πρόθεση να συμμορφώνονται προς αυτό, οι δε προθέσεις τους αναγνωρίζονται αμοιβαία, τότε αυτοί οι λαοί τείνουν να αναπτύσσουν αμοιβαία εμπιστοσύνη και πίστη ο ένας προς τον άλλον. Επιπλέον, οι λαοί θεωρούν αυ-

τές τις διατάξεις προνομιούχες για τον εαυτό τους και για όσους τους ενδιαφέρουν κι έτσι, καθώς ο καιρός περνάει, τείνουν να αποδεχτούν αυτό το δίκαιο ως ένα ιδεώδες συμπεριφοράς. Χωρίς μια τέτοια ψυχολογική διαδικασία, την οποία θα αποκαλέσω ηθική εκμάθηση, η ιδέα της ρεαλιστικής ουτοπίας για το Δίκαιο των Λαών στερείται ένα ουσιώδες συστατικό της. [...] Στην ενδοκρατική πραγματικότητα [...] οι συμβαλλόμενοι πρέπει να θέσουν το ερώτημα κατά πόσο σε μια φιλελεύθερη κοινωνία αυτές οι αρχές έχουν πιθανότητες να είναι σταθερές για τους σωστούς λόγους. Η σταθερότητα για τους σωστούς λόγους περιγράφει μια κατάσταση, στην οποία με την πάροδο του χρόνου οι πολίτες αποκτούν ένα αίσθημα δικαιοσύνης

που τους παρακινεί όχι μόνο να αποδέχονται, αλλά και να ενεργούν σύμφωνα με τις αρχές της δικαιοσύνης. Η επιλογή των αρχών από τους συμβαλλόμενους [...] πρέπει πάντα να έπεται μιας προσεκτικής μελέτης για το κατά πόσο η ψυχολογία της μάθησης εκ μέρους των πολιτών σε φιλελεύθερες ευτεταγμένες κοινωνίες τούς οδηγεί στο να αποκτήσουν ένα αίσθημα δικαιοσύνης και μια προδιάθεση να ενεργούν σύμφωνα με αυτές τις αρχές. [...] Επίσης εικάζουμε ότι η δίκαιη κοινωνία των φιλελεύθερων ανθρώπων θα ήταν σταθερή για τους σωστούς λόγους, εννοώντας ότι η σταθερότητά της δεν είναι ένα σκέτο *modus vivendi*, αλλά εναπόκειται εν μέρει στην υπακοή στο Δίκαιο των Λαών αυτό καθαυτό". (Τζον Ρολς, Το Δίκαιο των Λαών,

μτφρ. Α. Παπασταύρου, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2002, σ. 85-87)

6. “Μέσα από μια αδιάκοπη κυκλοφορία ανθρώπων, χρήματος, αγαθών, πληροφορίας, μέσα από ταξίδια και επικοινωνίες, από το τηλέφωνο και το ιντερνέτ, τα άτομα μπορούν να ανήκουν σε πολλαπλές κοινότητες, σε αυτήν που καταφτάνουν ως μετανάστες και σε αυτήν από την οποία προέρχονται. Η διασπορά γίνεται σταθερή μορφή μέσα από πολλαπλές εντάξεις. Αυτή εισάγει ευέλικτες και προσαρμόσιμες σχέσεις ένταξης στις κοινότητες, ως εάν να θέλει πρόσβαση σε πολλαπλές ιθαγένειες. Πρόκειται για σύνθετους τρόπους διαμονής σε έναν τόπο και, παράλληλα, σύνδεσης με άλλους. [...] Προφανώς αυτή η νέα διασπορά συνιστά πρόκληση στις ακαμψίες των

κρατών- εθνών. Από' δώ και στο εξής διαγράφεται μια παγκοσμιοποίηση “από τα κάτω” που αντισταθμίζει την “από πάνω” παγκοσμιοποίηση που ασκούν οι ομάδες παραγωγής και οι κυβερνήσεις. Αλλά και η έννοια της ταυτότητας απαιτεί επανορισμό. Ζούμε ακόμη με την ιδέα μιας σταθερής ταυτότητας δομημένης γύρω από κάποιες σταθερές αναφορές: γλώσσα, κοινές παραδόσεις και αξίες, μία κοινότητα και ένα γεωγραφικό περιβάλλον. Αυτές οι εξελίξεις στα έθνη-κράτη θεωρούνται ως απειλές: καθιστούν εύθραστες τις ταυτότητες και αμφισβητούν την πολιτισμική καθαρότητα. Μετακινούμαστε χάρη στα μεταφορικά μέσα ή επιτόπου μέσα από την επικοινωνία, τις εικόνες, τα δίκτυα. Οι ταυτότητές μας όχι μόνο αλλάζουν,

αλλά θα γίνονται όλο και περισσότερο ευμετάβλητες. Σε ένα πλεόνασμα ελευθερίας και επινοητικότητας αντιστοιχεί ένα πλεόνασμα αβεβαιότητας. Σε ένα πλεόνασμα ευκαιριών αντιστοιχούν απειλές αποδόμησης, κατακερματισμού και αποδιάρθρωσης”.

(Υβ Μισό, “Ευέλικτες ταυτότητες”, στον γαλλικό *Le Monde* [24-10-1997] και στην Κυριακάτικη Αυγή [23-11-1997])

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Να δώσετε παραδείγματα ορισμένων από τα βασικότερα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προστατεύονται στις σύγχρονες δημοκρατικές πολιτείες.

2. Τι εννοούμε όταν μιλάμε για κοινωνική ισότητα; Να συζητηθεί η άποψη του Louis Blanc: “Τι είναι η ισότητα; Είναι για όλους τους ανθρώπους η ίση ανάπτυξη των άνισων ικανοτήτων τους και η ίση ικανοποίηση των άνισων αναγκών τους. [...] Η ισότητα είναι λοιπόν μια αναγκαιότητα; Ασφαλώς και θα υπάρξει, όταν καθένας θα παράγει ανάλογα με τις δυνάμεις του και θα καταναλώνει ανάλογα με τις ανάγκες του”.

3. “Όποιος συλλογάζεται ελεύθερα συλλογάζεται σωστά” (Ρήγας Βελεστινλής). Ο λόγος του Ρήγα, κατά την ιστορική συγκυρία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δίνει έμφαση στην απόκτηση της ελευθερίας ως προϋπόθεση κάθε ορθής σκέψης. Αν αντιστρέψουμε τη διατύπωσή

του, “όποιος συλλογάζεται σωστά συλλογάζεται ελεύθερα”, σε τι δίνουμε προτεραιότητα και πόσο έγκυρο μπορεί να είναι σήμερα ο λόγος αυτός;

4. Ο Αριστοτέλης (Πολιτικά Β, 1260b37) θέτει τρεις εναλλακτικές δυνατότητες όσον αφορά την ισότητα:

α) οι πολίτες τα έχουν όλα κοινά, β) δεν έχουν τίποτε κοινό μεταξύ τους, γ) έχουν μερικά κοινά. Από τα τρία αυτά ενδεχόμενα, να είμαστε ίσοι μεταξύ μας ή να είμαστε άνισοι ή σε μερικά πράγματα να είμαστε ίσοι και σε μερικά άνισοι, φαίνεται πως συμβαίνει το τελευταίο. Σε ποια πράγματα είμαστε ίσοι και σε ποια άνισοι; Είναι στην ανθρώπινη φύση η ισότητα και η ανισότητα στοιχεία ανάμεικτα;

5. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε πως μπορεί να πραγματοποιηθεί η ρεαλιστική ουτοπία της άενας διεθνούς ειρήνης που περιγράφει ο Ρολς; Προσπαθήστε να συγκρίνετε τις απόψεις του με αυτές του Καντ (αποσπάσματα 4 και 5).

6. Σε ποιες περιστάσεις θα μπορούσε να θεωρηθεί δικαιολογημένη ή και επιβεβλημένη η παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας στο εσωτερικό ενός κυρίαρχου κράτους; Να αναφερθείτε σε συγκεκριμένα ιστορικά παραδείγματα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Η πολιτική φιλοσοφία ασχολείται, μεταξύ άλλων, με τη μελέτη της προέλευσης, της φύσης και της νομιμοποίησης μορφών πολιτικής οργάνωσης, καθώς και με τους θεσμούς της πολιτικής εξουσίας.

- Η πολιτική οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών φαίνεται να εξυπηρετεί την καλύτερη ικανοποίηση στοιχειωδών αναγκών τους. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα έχουν προταθεί διάφορα πρότυπα πολιτικής οργάνωσης και ορισμένοι μεγάλοι φιλόσοφοι έχουν επεξεργαστεί αντιλήψεις πολιτευμάτων οι οποίες έχουν συχνά ιδανικό, ουτοπικό χαρακτήρα. Οι ουτοπίες μπορεί να οδηγήσουν σε επικίνδυνες και καταστροφικές καταστάσεις, όταν επιχειρείται η πραγμάτωσή

τους με τη βία, αλλά εκφράζουν μια βαθύτερη ανάγκη της ανθρώπινης φύσης και μοιάζουν αναγκαίες για την άσκηση κριτικής στην υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα.

- Η επικρατέστερη μορφή νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας στους νεότερους χρόνους στηρίζεται στην έννοια ενός κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ των πολιτών. Η πιο διαδεδομένη και ευρύτερα αποδεκτή μορφή πολιτεύματος τους τελευταίους αιώνες είναι η αντιπροσωπευτική, κοινοβουλευτική δημοκρατία. Στη φιλελεύθερη εκδοχή της εξασφαλίζει την επιβολή της βούλησης της πλειοψηφίας, αλλά και την προστασία των βασικών δικαιωμάτων όλων των πολιτών.

- Οι κυριότερες αξίες που διέπουν το δημοκρατικό πολίτευμα είναι η

ελευθερία και η ισότητα. Τα δικαιώματα και οι ελευθερίες των πολιτών νοούνται με αρνητικό τρόπο ως απουσία παρεμβάσεων και καταναγκασμών και με θετικό τρόπο ως διασφάλιση και ανάδειξη δυνατοτήτων αυτόνομης έκφρασης και περαιτέρω ανάπτυξης.

- Παρά την ενδεχόμενη σύγκρουση των εννοιών “ελευθερία” και “ισότητα”, πολλοί πιστεύουν πως είναι εφικτή η παράλληλη επιδίωξή τους. Το φιλελεύθερο δημοκρατικό πολίτευμα δεν αποκλείει την κρατική παρέμβαση στη λειτουργία της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ικανοποίηση στοιχειωδών αναγκών των πολιτών. Η σοσιαλιστική ιδεολογία δίνει έμφαση στην πραγμάτωση του ιδεώδους της ισότητας και της δικαιότερης διανομής των

παραγόμενων αγαθών.

- Στις μέρες μας ο προβληματισμός των πολιτικών φιλοσόφων έχει παγκόσμιο και κοσμοπολιτικό ορίζοντα. Αφορά, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα ή και την υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας να παρεμβαίνει ακόμη και εντός των ορίων της εθνικής κυριαρχίας ενός κράτους με σκοπό την αποτροπή ανθρωπιστικών καταστροφών.

- Ορισμένοι φιλόσοφοι πιστεύουν ότι είναι ρεαλιστική -και επομένως μπορεί να επιτευχθεί- η ουτοπία της άενης ειρήνης μεταξύ των κρατών-μελών της διεθνούς κοινότητας, εφόσον επικρατήσει παντού το δημοκρατικό πολίτευμα και τα κράτη συνειδητοποιήσουν το συμφέρον τους για την αποφυγή πολεμικών συγκρούσεων.

- Παραμένει ανεκπλήρωτο ηθικό όραμα η εξάλειψη της αδικίας και της εκμετάλλευσης των ασθενέστερων κρατών από τα ισχυρότερα, καθώς και η έμπρακτη και ουσιαστική αλληλεγγύη της διεθνούς κοινότητας προς τους φτωχότερους λαούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΘΑΥΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΩΡΑΙΟ

- . Τι κάνει τα ωραία πράγματα να είναι ωραία;
- . Γιατί και πώς μας συγκινούν τα έργα τέχνης;

Ποιος από μας δεν έχει θαυμάσει ένα ηλιοβασίλεμα, μια ακρογιαλιά ή ένα καταπράσινο τοπίο; Ποιος δεν έχει συγκινηθεί από έναν ζωγραφικό πίνακα, ένα μουσικό κομμάτι, ένα θεατρικό ή κινηματογραφικό έργο, ένα καλογραμμένο ποίημα ή μυθιστόρημα; Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, για να περιγράψουμε τις εντυπώσεις μας, χρησιμοποιούμε λέξεις όπως “ωραίο”, “όμορφο”, “εντυπωσιακό”, “χαριτωμένο”, “μελαγχολικό”, “γλαφυρό” κτλ. Λέμε πως τα συγκεκριμένα αντικείμενα ή κατά-

στάσεις μάς προκαλούν κάποια αισθητική εμπειρία και πως έχουν αισθητική αξία. Τα εξετάζουμε από μια σκοπιά που διαφέρει σαφώς από εκείνες της αναζήτησης της γνώσης και της ηθικής αποτίμησης της πράξης, τις οποίες αναπτύξαμε σε προηγούμενα κεφάλαια. Αυτό που ενδιαφέρει εδώ τον φιλόσοφο είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αισθητικής εμπειρίας και η προέλευση της αισθητικής αξίας. Το ερώτημα που τον απασχολεί είναι τότε και γιατί θεωρούμε κάποιο πράγμα ωραίο ή, με άλλα λόγια, “τι είναι εκείνο που κάνει τα ωραία πράγματα ωραία”.

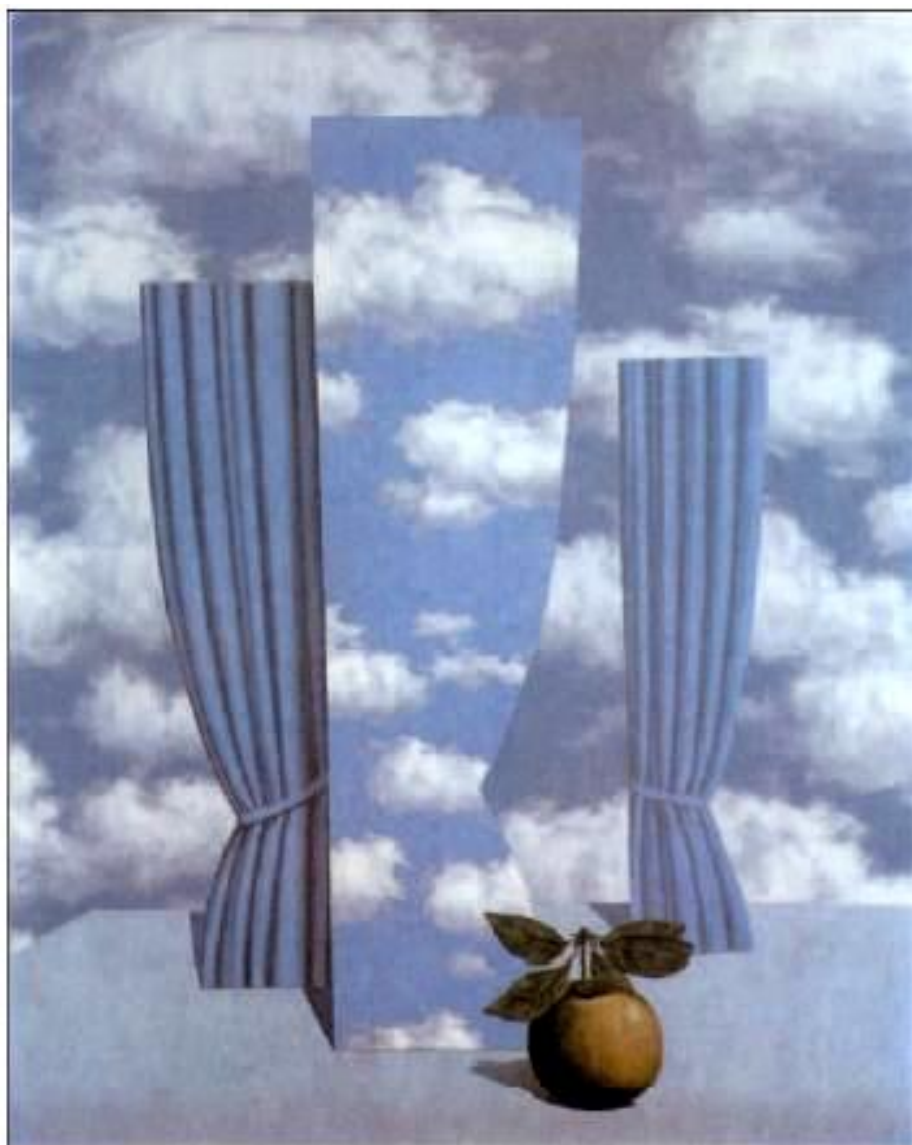
**Γιούλικα Λακερίδου, Αιγαίο, 1989.
Ελαιογραφία σε μουσαμά.
Ιδιωτική Συλλογή.**

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ: ΦΥΣΗ, ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Μερικοί υποστηρίζουν ότι το αντικείμενο της αισθητικής εμπειρίας -στο οποίο αποδίδουμε αισθητική αξία- χαρακτηρίζοντάς το συνήθως με τον γενικό όρο “ωραίο” ή “όμορφο”, μπορεί να βρεθεί κατ’ αρχήν στη φύση, ενώ άλλοι θεωρούν ότι τα αισθητικά μας πρότυπα δημιουργούνται από την τέχνη. Οποσδήποτε η τέχνη μάς επιτρέπει να συσχετίσουμε την αισθητική ποιότητα με τη δημιουργική δραστηριότητα του ανθρώπινου πνεύματος. Έτσι, εφόσον εστιάσουμε την προσοχή μας στον χώρο της τέχνης, θα χρειαστεί να εξετάσουμε τουλάχιστον τρεις διαφορετικούς παράγοντες που μας βοηθούν να

προσδιορίσουμε την έννοια του καλλιτεχνικά ωραίου και οι οποίοι βέβαια μπορεί να συνδέονται μεταξύ τους: α) τη διαδικασία της δημιουργίας, που συντελείται σε σημαντικό βαθμό στον νου του καλλιτέχνη (ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται να εμπνέεται από τον φυσικό κόσμο), β) το ίδιο το έργο τέχνης και τα γνωρίσματά του και γ) τις αντιδράσεις του κοινού που προσεγγίζει τα έργα τέχνης.

Η αισθητική είναι για πολλούς καθαρά υποκειμενικό ζήτημα ή, όπως λέγεται συχνά, θέμα “γούστου”. Σε σχέση με το πεδίο της ηθικής σκέψης και πράξης -όπου επισημάνσαμε τα προβλήματα που προκύπτουν, όταν υιοθετεί κανείς σχετικιστικές αντιλήψεις - είναι πολύ ευκολότερο εδώ να δεχτούμε ότι

Ρενέ Μαγκρίτ, 'Όμορφος κόσμος, 1962. "Μπορούσα να βλέπω τον κόσμο σαν να υπήρχε μια κουρτίνα μπροστά μου" Ρενέ Μαγκρίτ.

οι κρίσεις για το τι είναι ωραίο ή αισθητικά αξιόλογο διαφέρουν ριζικά από εποχή σε εποχή, από κοινωνία σε κοινωνία και τελικά από άνθρωπο σε άνθρωπο. Ωστόσο, αρκετοί φιλόσοφοι και ιστορικοί της τέχνης έχουν προσπαθήσει να προσδιορίσουν κριτήρια της αισθητικής αξίας που έχουν οικουμενικό και διαχρονικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια θα επιδιώξουμε να περιγράψουμε ορισμένες από τις βασικές θέσεις πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Αφετηρία μας για την αναζήτηση της αισθητικής αξίας θα είναι η αναφορά στην τέχνη, γι' αυτό το λόγο θα σταθούμε σε ορισμένα παραδείγματα από τις διάφορες επιμέρους τέχνες. Θα μας απασχολήσουν τα κυριότερα χαρακτηριστικά της καλλιτεχνικής έκφρασης, αλλά και η

γενικότερη σημασία της για τη ζωή μας.

Ασφαλώς, όταν μιλάμε για “τέχνη”, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στην αρχαιότητα ο όρος δήλωνε την απλή κατασκευή, κάθε δημιουργία νέου αντικειμένου, η οποία βέβαια απαιτούσε κάποια ικανότητα ή δεξιότητα. Δε γινόταν δηλαδή τότε σαφής διάκριση ανάμεσα στη δραστηριότητα ενός τεχνίτη, που κατασκευάζει αντικείμενα χρήσιμα στην καθημερινή μας ζωή, και σ’ εκείνη ενός καλλιτέχνη, που ενδιαφέρεται κυρίως για την αισθητική ποιότητα των δημιουργημάτων του - παρ’ όλο που φυσικά υπήρχαν ποιητές, ζωγράφοι, μουσικοί, των οποίων ο στόχος ήταν να προκαλέσουν απόλαυση με το έργο τους. Η διάκριση αυτή αναδείχτηκε συνειδητά μόνο τα νεότερα χρόνια,

οπότε και διαμορφώθηκε η έννοια των “καλών τεχνών”. Έτσι, οι καλλιτέχνες άρχισαν να επισημαίνουν τον αυτόνομο χαρακτήρα της δημιουργίας τους, που αποσυνδέθηκε από στόχους με άμεση πρακτική αξία. Οι φιλόσοφοι, από την άλλη πλευρά μας παρότρυναν να διακρίνουμε την ιδιαιτερότητα της αισθητικής εμπειρίας, εστιάζοντας την προσοχή μας στη σχέση της με το ελεύθερο παιχνίδι του νου, της αίσθησης, της κρίσης και κυρίως της φαντασίας μας, ανεξάρτητα από οποιονδήποτε πρακτικό σκοπό.

Κλοντ Μονέ, Εντύπωση, Ανατολή Ηλίου, 1872, Παρίσι, Μουσείο Μαρμωτάν. Ο όρος “ιμπρεσιονισμός” προέρχεται από ένα περιφρονητικό σχόλιο του κριτικού Λουί Λερούά, που έγραψε μια πολύ σκληρή κριτική για την έκθεση, στην οποία μετείχε και ο Μονέ και με αυτόν τον πίνακα. Σχετικά με αυτόν τον πίνακα, αναφέρει: “Εντύπωση, ήμουν βέβαιος. Μια ταπετσαρία σε εμβρυακό στάδιο είναι πιο ολοκληρωμένη από αυτή τη θαλασσογραφία”.

ΚΕΙΜΕΝΟ

“Η στενή σχέση που η σύγχρονη εποχή έθεσε μεταξύ Ομορφιάς και Τέχνης δεν είναι τόσο δεδομένη όσο πιστεύουμε. Αν ορισμένες μοντέρνες θεωρίες περί αισθητικής αναγνώρισαν μονάχα την Ομορφιά της τέχνης υποτιμώντας την Ομορφιά της φύσης, σε άλλες εποχές συνέβη ακριβώς το αντίθετο: η Ομορφιά ήταν μια ιδιότητα της ίδιας της φύσης (όπως μια ωραία πανσέληνος, ένα ωραίο φρούτο, ένα ωραίο χρώμα), ενώ η τέχνη είχε μοναδικό χρέος της να κάνει καλά ό,τι έφτιαχνε, ώστε να είναι χρήσιμο για τον σκοπό για τον οποίο προοριζόταν - εθεωρείτο μάλιστα τέχνη τόσο αυτή του ζωγράφου και του γλύπτη όσο και του κατασκευαστή πλοίων, του επιπλοποιού ή του κουρέα. Μονάχα αργότερα, προ-

κειμένου να διαχωριστεί η ζωγραφική, η γλυπτική, η αρχιτεκτονική από αυτό που εμείς σήμερα θα ονομάζαμε χειροτεχνία, έγινε αντικείμενο μελέτης το τι εννοούμε όταν λέμε Καλές Τέχνες. [...] Η σχέση ανάμεσα στην Ομορφιά και την Τέχνη συχνά θεωρήθηκε διαφορούμενη, γιατί, ακόμα και όταν η Ομορφιά της φύσης ήταν εκείνο που υπερίσχυε, ήταν κοινά αποδεκτό ότι η τέχνη μπορούσε να απεικονίζει με ωραίο τρόπο τη φύση, ακόμα και όταν η απεικονιζόμενη φύση ήταν από μόνη της επικίνδυνη ή απωθητική. [...] Η συγκεκριμένη ιστορία της Ομορφιάς τεκμηριώνεται μόνο μέσα από έργα τέχνης [...] διότι οι καλλιτέχνες, οι ποιητές, οι μυθιστοριογράφοι ήταν εκείνοι που μας διηγήθηκαν στη διαδρομή του χρόνου τι θεωρούσαν

ωραίο και μας άφησαν την κληρονομιά τους”.

(Ουμπέρτο Έκο [επιμ.], Ιστορία της Ομορφιάς, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2004, σ. 11-12)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. “Δεν κρίνεις ένα δειλινό, μόνο το νιώθεις και το χαίρεσαι” (G. Santayana, *The Sense of Beauty*, New York 1955, σ. 11). Νομίζετε ότι η ομορφιά ορίζεται μέσα από την άμεση και ενστικτώδη εμπειρία της μάλλον παρά μέσα από τις αισθητικές μας κρίσεις;

Ποια είναι τελικά η συμβολή του καλλιτέχνη στη φανέρωση της φυσικής ομορφιάς;

2. Να συζητηθεί η παρακάτω άποψη του Πλωτίνου (Εννεάδα, V 8 [=31], 1, 15- 19):

“Αυτή την εμφάνιση δεν την είχε η ύλη, αλλά υπήρχε μέσα σ’ αυτόν που την επινόησε, πριν ακόμα φτάσει στον βράχο. Και μάλιστα υπήρχε μέσα στον καλλιτέχνη, όχι καθόσον αυτός είχε μάτια ή χέρια, αλλά επειδή αυτός συμμετείχε στην τέχνη. Υπήρχε λοιπόν μέσα στην τέχνη αυτή η ωραιότητα κατά πολύ ανώτερη”. Θα έπρεπε να δεχτούμε ότι η καλλιτεχνική ωραιότητα ενός αγάλματος προϋπάρχει μέσα στο ασκάλιστο μάρμαρο ή μάλλον μέσα στη φαντασία του γλύπτη που σκαλίζει το μάρμαρο;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 6^{ου} ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ5

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

**ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ
ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ....8**

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ:

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ ΚΑΙ ΔΗ-
ΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ.....31**

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ:

**ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗ ΘΕΩ-
ΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ65**

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ96

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΘΑΥΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΩΡΑΙΟ.....101

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ:

ΦΥΣΗ, ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

ΕΜΠΕΙΡΙΑ104

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α).

**Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από
δικαιώματα (copyright), ή η χρήση
του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς
τη γραπτή άδεια του Υπουργείου
Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και
Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ -
ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.**